

IBBY NOVICE

31. SVETOVNI KONGRES IBBY

Z 31. kongresa IBBY, ki je potekal od 7. do 10. septembra 2008 v Kopenhagnu na Danskem, smo v reviji *Otrok in knjiga* številka 71 objavili prevoda plenarnih prispevkov Fernanda Savaterja in Torbena Weinreicha, v 72. številki pa še plenarni referat pisatelja Ondjakija iz Angole.

Kongresni sklop zaokrožujemo s pokongresnim razmišljanjem Darje Mazi Leskovar o naslovni temi kongresa. Avtorica je na tem uglednem mednarodnem srečanju sicer sodelovala s prispevkom o slovenskih prevodih ameriške domišljajske literature, ki ga je predstavila v 17. kongresni sekciji. Na temo *Kako se kulturna in etična dediščina pojavljata v knjigah za otroke* so v tem seminarju sodelovali še referenti iz Mehike, Čila, Izraela, Avstralije in Grenlandije.

Darja Mazi-Leskovar

Univerza v Mariboru

ZGODBA V ZGODOVINI – ZGODOVINA V MLADINSKI KNJIŽEVNOSTI

Zgodba, ki črpa snov v zgodovini, predstavlja bistveni del mladinske proze. Pričujoči prispevek v luči 31. IBBY kongresa o mladinski književnosti osvetli odnos med zgodovino in zgodbo in opozori na nekatere bistvene značilnosti razmerja med literarno pripovedjo in preteklostjo, ki se razkrivajo v najstarejših epskih besedilih in v sodobni spominski prozi.¹

The article *Stories in History – History in Children's Literature* highlights the relationship between stories and history which was the main theme of the 31st IBBY Congress (Copenhagen 2008). The main purpose of the article is threefold. First, to underline the semantic links between the words 'story' and 'history' as they can be discerned in some modern and ancient European languages and to stress the importance of narration for research, not only for history but also for social sciences, humanities and natural

¹ Osvetlitev vprašanja o razmerju med zgodovino in literaturo se zdi bistveno za razumevanje pomena prevodne književnosti za kulturno in etnično dediščino vsakega naroda, o čemer je avtorica spregovorila tudi na 31. kongresu IBBY.

sciences. The second aim is to present similarities in the transmission of the oldest stories. Whichever continent is considered, oral tradition is complemented by the written form. Thus the conservation of the storytelling heritage has not only been assured but has also become the source for modern adaptations such as storytelling. The third goal of this contribution is to focus on memoirs, as examples of stories involving personal histories. When artistically written, memoirs are Bildungsromans which convey the image of a specific cultural context from the child's perspective while at the same time being narratives with universal appeal that may also address mature readers.

Uvod

Za ozaveščenega govorca slovenskega jezika se povezava med zgodbo in zgodovino prav lahko zdi samoumevna, saj imata izraza skupne prve štiri črke, ki tudi nejezikoslovca zlahka napeljejo na misel, da sta besedi sorodni. Etimološki slovar slovenskega jezika² potrjuje tako podmeno, saj navaja, da samostalnik *zgodba* izhaja iz glagola *zgoditi se* ter da pomeni 'pripovedovanje o tem, kar se je zgodilo' (Snoj: 747). V istem slovarju preberemo, da je tudi samostalnik *zgodovina* izpeljan iz glagola *zgoditi se* (Snoj: 747). V skladu s slovensko etimologijo torej zgodovina mora podajati zgodbe in te neizogibno govorijo (tudi) o tem, kar se je zgodilo. Da taka povezava med besedama v indoevropskih jezikih ni izjema, potrjujejo zgledi z germanskega in romanskega jezikovnega področja. V italijanščini in nemščini, na primer, sta izraza za oba pojma celo identična. Ne le da se besedi pišeta in izgovarjata enako, sta tudi istega spola: *la storia* v italijanščini (Šlenc, 1092–1093) in *die Geschichte* v nemškem jeziku (Debenjak, 422). Glede na to, da je danes angleščina *lingua franca* in tudi v Sloveniji najbolj poznan tuji jezik, velja opozoriti, da angleški izraz za zgodovino, *history*, izhaja iz latinščine (*historia*) oziroma iz grškega samostalnika *historia* (Webster, 863). V obeh antičnih jezikih se beseda *historia* nanaša na zgodovino in zgodbo obenem. Sintagma zgodba v zgodovini – zgodovina v zgodbi, ki je bila izbrana za osrednjo temo 31. kongresa Mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY), potemtakem odraža jezikoslovno utemeljeno pomensko povezanost, istočasno pa spodbuja tudi razmislek o tem, v kolikšni meri je zgodba sestavni del zgodovine in kako odraža zgodovinsko izkušnjo. Predpostavljamo, da kongres globalnih razsežnosti zmore prikazati različnost poti, ki lahko vodijo do odgovorov na ti dve široko razvejani vprašanji. Osnovni namen tega prispevka pa ni, da bi predstavil celo paleto različnih poti, ki razkrivajo povezavo med zgodbo, ki nagovarja mladega bralca, in zgodovino, temveč opozoriti le na dve: na tisto, ki je z zgodovinskega stališča najstarejša in zato skupna različnim književnostim, in na tisto, ki je od slednje na časovni premici najbolj oddaljena, saj snov za literarno delo črpa iz osebnih spominov. To je pot enkratne osebne izkušnje zgodovinskega trenutka, ki se, prostoru in času primerno, ubesedi tako, da vedno nagovarja (vsaj) avtorjeve sodobnike.

Zgodba in zgodovina se lahko dopolnjujeta, ker ju družijo pripovedno mišljenje, ki – med drugim – povezuje literaturo in zgodovino.³ Zgodba v skladu z definicijo v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* označuje vse, »kar kdo pripoveduje o re-

² *Slovenski etimološki slovar*.

³ To je v svojem predavanju *Pripovedno mišljenje. Zgodbe, leposlovje in filozofija* poudaril tudi Fernando Savater (kongres IBBY 2008, objavljeno tudi v *Otrok in knjiga*, št. 72).

sničnih ali izmišljenih dogodkih, povezanih v celoto« (Černelič: 872). Je sinonim za fabulo, »ki predstavlja potek dogajanja v konkretnem časovno-prostorskem kontinuumu« (Kos, 98). In če je eden izmed pomenov izraza zgodovina »celota dogajanj v razvoju, preteklosti v zvezi s kakim osebkom, skupnostjo« (Černelič: 874), je zgodba sestavni del pripovedovanja o preteklosti. Kajti »človeštvo je 'živel' zgodovino« (Kastelic, 16) z neposredno vpletenostjo v tokove dogodkov in s pripovedovanjem o njih in tistih, ki bi se v določenih okoliščinah lahko pripetili. Upovedovanje zgodovine je rodilo različne tipe zgodb, na primer take, ki so spodbujale znanstvene raziskave,⁴ in take, ki so nagovarjale umetnike; take, ki so bile zanimive le za ozek kulturni krog, in take, ki so nagovarjale cele narode in številne generacije.⁵ Zgodba pa ni povezana z zgodovino le na področju družboslovja, saj prav prek pripovedi nestrokovnjaki praviloma vstopajo v stik tudi z različnimi vedami in njihovimi številnimi odkritji.⁶ Razmerje med zgodbo, ki jo v našem kontekstu simbolizira mladinska književnost, in zgodovino, ki simbolizira izsek v našem videnju časa, je dinamično in ne razkriva le vedno novih navez, ki so se oblikovale v preteklosti, temveč ravno tako poraja nova videnja tega, kar je že bilo povedano ali opisano. Kongres mednarodnih razsežnosti se zdi eden izmed prostorov, v katerih se lahko izrazijo različne interpretacije istih ali podobnih zgodb, pa tudi tistih, ki zaradi specifične kulturno-družbene pogojenosti ter časovne in prostorske zaznamovanosti izstopajo v svoji enkratnosti.

Najstarejše epske pripovedi

Čeprav zgodbe posameznih narodov razkrivajo zgodovino na različne načine, jih pri tem povezujejo številni skupni elementi. Najstarejša, tako imenovana predzgodovinska obdobja odsevajo v ustnem izročilu, ki je tudi v obdobju pismenosti ohranilo svojo povezovalno vlogo v oblikovanju etnične in narodne identitete. Čeprav so najstarejše pripovedi nagovarjale bralce vseh starosti, so z diferenciacijo književnosti praviloma prešle v mladinsko književnost. To so na kongresu potrdili raziskovalci iz Irana (Zohreh Ghaeni in Mohammad H. Saki) in iz Indije (Ira Saxena). Podobno ugotovitev sta podala prevajalec iz Zimbabveja in raziskovalka nordijske književnosti. Saxena, pisateljica in otroška psihologinja, je o razmerju med zgodovino in zgodbo, ki ga razkrivajo najstarejše oblike epske književnosti, zapisala, da so epi »oblikovali zgodovino« (<http://www.ibby.org/index.php?id=915>). Pri tem se je sklicevala predvsem na svetovno znana epa *Mahabharata* in *Ramajana*. Vendar pa po trditvi Anne Heida Palsdottir, predavateljice iz Islandije, epi še

⁴ Slavnega Heinricha Schliemanna, na primer, so pri njegovih arheoloških izkopavanjih Troje in Miken vodile antične zgodbe.

⁵ Med slednje se uvršča slovenska umetna pripoved *Martin Krpan z Vrha*, ki nagovarja rodove Slovencev od svojega izida leta 1858.

⁶ Znan primer je zgodba o dobitniku Nobelove nagrade Ivanu Pavlovu (1849–1956) in njegovem psu, zaradi katere so si generacije srednješolcev zlahka zapomnile, kaj označuje strokovni izraz pogojni refleks. Tudi odkritje penicilina (1928) se navezuje na zgodbo, ki se vedno znova pojavlja v medijih, ker uspešno nagovarja nestrokovno javnost. Ime nobelovca Alexandra Fleminga (1881–1955) je prav zaradi te zgodbe dosti bolj znano kot imeni preostalih dveh znanstvenikov, Flemingovih kolegov, čeprav so si Nobelovo nagrado pridobili kot trojica.

vedno sooblikujejo videnje sveta, saj sage tudi danes živijo v islandski mladinski književnosti. Mladi jih berejo in jim prisluhnejo, ko jih interpretirajo šolani in izkušeni pripovedovalci.

Tak zgodovinski razvoj je skupen vsem celinam, saj se danes zgodbe, ki prinašajo zgodovinsko tematiko, ne le pripovedujejo, temveč tudi prebirajo. Raziskovalci narodnega blaga v Kanadi, Avstraliji, Indiji in Afriki proučujejo, v kolikšni meri so se zgodbe spremenile zaradi spremembe medija. Evangeline Ledi Barongo iz Ugande ugotavlja, da pisana in govorjena književnost vplivata druga na drugo, saj so zapisane zgodbe postale eden od virov za sodobne pripovedovalce zgodb.⁷ Zaradi narave pripovedovanja so se pri tem oblikovale nove različice, ki lahko postanejo zanimive za objavo. Zgodbe tako krožijo in sodelujejo pri ohranjanju zgodovinskega spomina. Predvsem v okoljih, kjer se etnična ali narodna identiteta zaradi specifičnih vzrokov še vedno oblikujeta, pa se ljudsko slovstvo navezuje tudi na druge izraze ustvarjalne sposobnosti posameznikov, skupin ali ljudstev. Primer takega povezovanja in dopolnjevanja različnih umetniških izrazov med avstralskimi domorodci je predstavila Margaret Zeegers v prispevku *StoryTelling, Art, Music and Dance: What it Means to be Australian in the Context of Indigenous Australian History and a Regional Australian Primary School*, v katerem je poudarila, da se pripovedovanje zgodb samoumevno preliva z glasbo, likovnim izrazom in s plesom. Pripovedovanje zgodb pa je kljub temu osrednjega pomena, saj se predvsem preko zgodbe oblikuje avstralska identiteta v kontekstu zgodovine avstralskih domorodcev. Vendar pa se tradicija pripovedovanja zgodb ne omejuje na kulture, ki se tradicionalno navezujejo na ustno izročilo. Pripovedovalci iz različnih evropskih držav, ki so z igralsko spretnostjo nagovarjali kongresno občinstvo, so dokazali, da je ta oblika umetniškega izraza uveljavljena tudi v Evropi.

Zgodba v spominski prozi

Od devetdesetih let dvajsetega stoletja se spominska proza ponovno uveljavlja v mladinski književnosti v svetovnem merilu (Freeman, <http://www.ibby.org/index.php?id=895>). Predstavljajo jo pripovedi, v katerih avtorji prikazujejo izbrani izsek iz lastnega življenja, svojo zgodbo. Vendar to niso avtobiografije, ki običajno podajajo kronološki prikaz daljšega obdobja v avtorjevem življenju, saj se spomini v mladinski književnosti praviloma omejijo na krajše, izrazito razgibano obdobje ali na čas odraščanja, ki je bil zaznamovan z nenavadnimi dogodki. Razen tega si v avtobiografiji pisci prizadevajo prikazati dejstva v verodostojnem časovnem zaporedju, medtem ko jim spomini omogočajo podajanje osebnih videnj in interpretacij doživetega v poljubno dolgem življenjskem obdobju. M. R. Hancock v delu *A Celebration of Literature and Response (Slavljenje književnosti in odziva, 2000)* ugotavlja, da je za spomine značilna čustveno zaznamovana prvoosebna pripoved, kar je lahko ena od razlag, zakaj je spominska proza zanimivo branje za mladega bralca.

Raziskovalka mladinske književnosti Evelyn B. Freeman⁸ citira Williama Zinsserja, ki je v delu *The Art of Truth: the Art and Craft of Memoir (Umetnost*

⁷ <http://www.ibby.org/index.php?id=894>

⁸ <http://www.ibby.org/index.php?id=895>

resnice: umetnost in spretnost spomina, 1987) ugotovil, da se pisec spominov osredotoči na krajše obdobje, ki postane »okno v junakovo življenje«. Čeprav se spomini osredotočajo na mladega junaka, omogočajo tudi vpogled v preteklost, v življenje, ki je bilo zaznamovano z drugim časom. Pri tem je v ospredju gledišče otroka ali mladostnika, ki ga je zaznamovala določena osebna (zgodovinska) izkušnja. Kadar je le-ta izražena na umetniški način, postane ta enkratna zgodba nadčasovna in zato univerzalna. Bralca zmore nagovoriti v drugem časovno-prostorskem kontekstu. Taka umetnina je na primer knjiga *Dnevnik Ane Frank*, saj kljub časovni odmaknjenosti še vedno nagovarja bralce in raziskovalce mladinske književnosti. Še več, postala je sestavni del evropskega in svetovnega kolektivnega spomina. Spominom *Dnevnik Ane Frank* so šele v zadnjih desetletjih dvajsetega stoletja sledila dela, ki mladim bralcem govorijo o izkušnji holokavsta. Napisali so jih avtorji, ki so doživljali grozodejstva druge svetovne vojne v podobni starosti kot Ana Frank in ki so potrebovali več desetletij, da so lahko ubesedili svojo življenjsko travmo.

Časovni zamiki med negativno izkušnjo in njeno aktualizacijo v literarni obliki pa v primeru tragedij, ki so jih v zadnjih desetletjih dvajsetega stoletja doživeli celi narodi, postajajo vedno krajši. Na prelomu tisočletja so že izšli spomini avtorjev, ki so odrasčali v Ljudski republiki Kitajski v času kitajske kulturne revolucije (1966–1976). Mednje se uvršča Da Chen, ameriško-kitajski avtor, ki je leta 1999 že izdal roman *Colors of the Mountain (Barve gore)*, ki ga je namenil odraslim bralcem. V kontekstu mladinske književnosti je roman pomemben, ker je uspeh pripovedi, ki se osredotoča na videnje sveta, kot ga posreduje otroški glavni lik, spodbudil avtorja, da je snov preoblikoval v mladinski roman. Novo literarno delo *China's Son (Sin Kitajske)* je izšlo leta 2001 kot pripoved o odrasčanju. Osrednja zgodba slika obdobje komunističnega nasilja, v katerem je bila pisateljeva širša družina deležna pregnanjanja oblastnikov, ki so hoteli staro kulturo, običaje in način razmišljanja nadomestiti z novimi vzorci. Čeprav pisatelj pripoveduje, kako se je od najzgodnejšega otroštva moral srečevati z zaničevanjem, bralec v teh spominih ne odkriva grenkobe, saj obe knjigi prevevata humor in upanje.⁹

Med avtorji spominov, katerih zgodbe popeljejo bralce v evropske dežele za železno zaveso, zavzema posebno mesto Peter Sis, ki je odrasčal na Češkoslovaškem. Uspeh zgodbe, ki jo pisatelj in ilustrator pripoveduje v knjigi *The Wall: Growing up behind the Iron Curtain (Zid: odrasčanje za železno zaveso)*,¹⁰ dokazuje, da je spominska proza v središču zanimanja strokovne javnosti in mladih bralcev. Pripoved je leta 2008 prejela nagrado Ameriške zveze knjižničarjev (ALA) kot najboljšo delo neameriškega avtorja s področja poučnega leposlovja. Zgodba je medijsko uspešno predstavila osebno izkušnjo prostora in časa, ki je avtor ni izrazil le v mladinski književnosti, temveč posredno tudi v stvaritvah, ki nagovarjajo odraslo občinstvo. Sis, ki kot vsestranski umetnik sodeluje z različnimi mediji, daje svojim spominom podobo, ki omogoča multimedijsko predstavitev in tako povezuje zgodovino in zgodbo z virtualno resničnostjo.

⁹ O njegovem uspehu več na spletni strani http://www.albany.edu/writers-inst/webpages4/archives/chen_da.html

¹⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Sis

Zaključek

Iz raziskav sledi, da so najstarejše oblike zgodbe prehodile podobno pot ne glede na kraj njihovega nastanka. Iz ljudskega slovstva so se v času zapisovanja ljudskega blaga, ki je specifičen za vsako kulturno civilizacijsko okolje, preselile v književnost. V nekaterih okoljih so se tiste, ki so se najgloblje zasidrale v življenje skupnosti, še naprej z živo besedo prenašale iz generacije v generacijo, v drugih pa so v zapisani obliki postale vir navdiha za književne ustvarjalce. V časih ponovne oživitve zanimanja za govorno posredovanje umetnostnih besedil pa se izbrane zgodbe selijo pred novo publiko, ki ceni njihovo sporočilo, predvsem kadar se navezuje na preostale oblike umetniškega izraza.

Če najstarejše zgodbe uvrščamo med vire ohranjanja kolektivnega zgodovinskega spomina, pa zgodbe v spominski prozi pripovedujejo o oblikovanju osebne identitete. Čeprav ubesedujejo enkratno izkušnjo, pa literarni spomini, ki jih odlikuje umetniškost, zmorejo nagovoriti bralce različnih časov in kultur, ki ne rastejo le iz osebne zgodovine, temveč tudi iz zgodovine, ki jo delijo s tisto skupnostjo, s katero se čutijo povezani.¹¹ Do devetnajstega stoletja so bili to predvsem pripadniki etnične ali nacionalne skupnosti, s katerimi je posameznik delil svojo skupinsko identiteto. Danes občutje skupne izkušnje preteklega stoletja povezuje različne kulture do take mere, da se čutimo dediče iste zgodovinske dediščine.¹² Človek kot bitje odnosa potrebuje zgodbo, ki jo deli s sočlovekom pa tudi s samim seboj. Ker sta zgodba in zgodovina bistvenega pomena za oblikovanje zavesti pripadnosti in osebne identitete, ni presenetljivo, da imata posebno mesto v mladinski književnosti, ki nagovarja bralce v času oblikovanja temeljnih vidikov svoje identitete. Seveda to ne pomeni, da zgodba z zgodovinsko tematiko, katere glavni junak je otrok ali mladostnik, ne bi mogla zadovoljiti pričakovanj zahtevnega odraslega ljubitelja književnosti, ki se zaveda, da izbira glavnega junaka omogoča podajanje nekonvencionalne perspektive na zgodovino in družbo. Da mladinska zgodovinska proza predstavlja izziv za umetniško ustvarjanje, dokazujejo tudi priznani avtorji, ki se posvečajo pisanju zgodovinskega leposlovja za odrasle in mladino. S tem se na svojstven način približujejo ustvarjanju za vse generacije, ki je zaznamovalo tudi nastanek najstarejših literarnih oblik, v katerih sta se srečali zgodba in zgodovina.

Viri

Chen, Da, 2008: http://www.albany.edu/writers-inst/webpages4/archives/chen_da.html.

Černelič, Ivanka et al. *Slovar slovenskega knjižnega jezika, peta knjiga*, 1991. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije (872).

Debenjak, Doris, Božidar, Primož, 1992: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (422).

Freeman, B. Evelyn, 2008: <http://www.ibby.org/index.php?id=895>.

Hancock, R. Marjorie, 2004. *A Celebration of Literature and Response*. Columbus: Merrill.

¹¹ Trstenjak, *Ko bi še enkrat živel*.

¹² V tem smislu je pisana *Zgodovina človeštva, Razvoj kulture in znanosti, Dvajseto stoletje*, ki jo je leta 1966 izdal UNESCO.

- Kastelic, Jože, 1983: *Zgodovina 1, Velika ilustrirana enciklopedija*. Ljubljana: Mladinska knjiga (16).
- Kobal, Darja, 2000: *Temeljni vidiki samopodobe*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Kos, Janko, 1996: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (98).
- Savater, Fernando, 2008: Pripovedno mišljenje: zgodbe, leposlovje in filozofija. V: *Otrok in knjiga* 72 (46–49).
- Sis, Peter, 2008: http://en.wikipedia.org/wiki/Peter_Sis.
- Snoj, Marko, 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Mladinska knjiga (747).
- Šlenc, Sergij, 1997: *Veliki italijansko-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (1092–1093).
- Trstenjak, Anton, 1994: *Ko bi še enkrat živel*. Ljubljana: Mohorjeva družba.
- Zinsser, William, 1987: *Inventing the Truth: The Art and Craft of Memoir*. Boston: Houghton Mifflin.
- Ware, F. Caroline, K. M. Panikkar, J. M. Romein, 1972: *Zgodovina človeštva. Razvoj kulture in znanosti, Dvajseto stoletje*. Ljubljana: Državna Založba Slovenije.
- Webster, *New Universal Dictionary of the English Language, Unabridged*: 1977. New York: Webster's Universal Press (863).

IBBY NOVICE

Na mednarodnem sejmu otroških knjig v Bologni (23. – 26. marec 2009) so bile na prostoru Mednarodne zveze za mladinsko književnost (IBBY) razstavljene knjige avtorjev, ilustratorjev in prevajalcev, ki so se uvrstile na **Častno listo IBBY 2008**. Med njimi so bile tudi knjige slovenskih ustvarjalcev, ki so prejeli ta priznanja: Miroslav Košuta za knjigo *Kriško kraške* (Revija Galeb, Čedad: Zadruga Novi Matajur, 2005), Alenka Sottler za ilustracije v knjigi Jacoba in Wilhelma Grimma *Pepelka* (Mladinska knjiga, 2006) in Polonca Kovač za prevod knjige Jacoba in Wilhelma Grimma *Pravljice* (Mladinska knjiga, 2006).

Med knjige za otroke s posebnimi potrebami, ki jih zbira in kot potujo-

čo razstavo posreduje norveški inštitut IBBY Documentation Centre of Book for Disabled Young Persons, Oslo, je bila uvrščena tudi knjiga Janje Vidmar *Moja Nina* (Mladika, 2004).

32. mednarodni kongresu IBBY bo potekal v Santiagu da Compostela, upravnem središču Galicije in na cilju starodavne romarske poti, od 8. do 12. septembra 2010. Z naslovom *Moč manjšin* bo namenjen predvsem spodbujanju branja med manjšinami in drugimi manjšimi skupinami prebivalstva ter spodbujanju njihovih književnosti. Predloge prispevkov za seminarje in okrogle mize bo mogoče poslati med majem in oktobrom letos. Vse informacije so dostopne na domači strani <http://www.ibbycompostela2010.org>.